

УДК 351

І. Б. Мельник,
начальник відділення пробірного контролю у м. Черкаси
Центрального казенного підприємства пробірного контролю МФУ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Здійснено аналіз теоретичних основ формування та реалізації державної політики соціального партнерства в умовах суспільних трансформацій. Уточнено роль держави в регулюванні ринкових відносин, забезпеченні соціальної стабільності в суспільстві.

It's analyzed of theoretical foundations of development and implementation of state policy of social partnership in terms of social transformations. Refined the role of government in regulating the market economy, ensuring social stability in society.

Вступ

Аналіз суспільних змін в Україні за роки незалежності свідчить, що державна політика відзначається недостатністю раціональних і системних дій щодо модернізації економіки, демократизації суспільних відносин, покращення життя громадян. Такі завдання вирішують всі розвинені країни світу, тому проблеми і суперечності українських реалій значною мірою пов'язані з тим, що державна влада остаточно не визначилася з концепцією стратегічного розвитку, обмежуючись вирішенням окремих економічних і соціальних проблем, що призводить до руйнування соціальних зв'язків, контролю окремих груп за інститутами влади, максимізації індивідуальної вигоди.

Теоретичним та прикладним аспектам формування та реалізації державної політики соціального партнерства присвячені наукові праці українських та зарубіжних учених. Вагомий внесок у розвиток цієї проблематики внесли В.Варнавська, І.Дубровський, В.Жернаков, Г.Задорожний, Б.Пономаренко, В.Бакуменко, Л.Безубко, Е.Гідденс, М.Кастельс, В.Керцман, В.Князев, В.Лобас, С.Майборода, В.Мартиненко, Н.Нижник, О.Осауленко, М.Пірен, В.Ребало, І.Розпутенко, Ю.Сурмін, О.Тюфлер, У.Хаттон, та ін.

Постановка завдання

Основним завданням даної статті є узагальнення основних теоретичних підходів щодо формування та реалізації державної політики соціального партнерства в умовах суспільних трансформацій та уточнення ролі держави в регулюванні ринкових відносин, забезпеченні соціальної стабільності в країні.

Результати

Необхідно звернути увагу на те, що модернізація розвинутих країн світу значною мірою залежала від здатності держави забезпечити економічну свободу, від повноцінного соціального діалогу і партнерства між державою, бізнесом та громадою у вирішенні соціально значущих проблем, від рівня відповідальності держави за створення необхідних умов економічного і соціального зростання за активної участі громадян в процесі управління. Це забезпечило можливість створення у розвинених країнах ефективного економіки і гарантування високих соціальних стандартів в рамках соціального партнерства. Для розвитку ринкової економіки та демократичного суспільства соціальне партнерство передбачає шляхи взаємодії різних соціальних груп, які мають різні інтереси, настрої і очікування, але можуть взаємодіяти для досягнення поступових і послідовних змін на краще у підвищенні добробуту громадян та розбудові громадянського суспільства.

Безумовно конкретизація ролі і функцій органів державного управління в системі соціального партнерства є складним завданням, оскільки держава як суб'єкт виступає учасником всіх суспільних процесів в країні, в прямій або опосередкованій формі. Це особливо актуально для України, де концепція соціального партнерства не є важливим елементом державної політики та не застосовується повною мірою у процесі соціальних перетворень. Зарубіжний досвід соціального партнерства часто застосовується у спрощених схемах, або відкидається як неактуальна соціальна практика. Це призводить до намагань копіювання соціальних реформ розвинутих країн, але без урахування необхідного соціального досвіду, нормативно-правового підґрунтя, які мають такі країни завдяки активній практиці партнерства. Тому, незважаючи на поширення термінології соціального партнерства, яка використовується на різних рівнях державного управління, на практиці стикаємося з позицією про те, що соціальне партнерство не може впроваджуватися за наявності правового нігілізму, «тіньової» економіки, недовіри між суб'єктами соціально-економічних відносин. Таким чином, складається думка, нібито Україна має поки що не готова до партнерства. Проте подолання негативних факторів соціально-економічного життя значною мірою залежить саме від наявності партнерських відносин як механізму взаємодії, який показав свою ефективність у ситуаціях, не менш складних, ніж в Україні. Тому не зовсім правильно вважати, що українське суспільство не готове до розвитку відносин такого роду. На нашу думку, реалізація державної політики соціального партнерства може значно змінити соціально-економічну ситуацію в країні, нормалізувати відносини між бізнесом та громадою, сприяти інтеграції України до світового економічного, освітнього, наукового простору.

Важливість такого питання посилюється тим, що сучасна ситуація суттєво відрізняється від індустріального розвитку другої половини минулого століття, коли фактично був створений механізм соціального партнерства, який прийшов на зміну конфронтаційній моделі класової боротьби. Суспільство постіндустріального типу вибудовує мережеву структуру соціальних відносин, в якій механізм соціального партнерства набуває нового значення як необхідного елемента будь-яких соціальних зв'язків. Новий формат суспільства потребує модифікації соціального партнерства, що виходять за рамки соціально-трудових відносин, передбачає суттєву інтеграцію державної політики в мережеві громадянські структури, підвищення соціальної відповідальності бізнесу, перехід до нового типу взаємодії між державою і громадою. Це дає підстави розглядати державну політику соціального партнерства як особливий напрям діяльності державної влади, що сприяє формуванню нових соціально-економічних відносин, адекватних умовам суспільних трансформацій в Україні.

У сучасній науковій літературі відсутнє однозначне тлумачення соціального партнерства. Це пов'язано з розвитком даного явища відповідно до змін його функцій. Найбільш усталеним є визначення соціального партнерства як системи взаємовідносин між представниками працівників, представниками роботодавців, органами державної влади та місцевого самоврядування щодо узгодження їх інтересів у соціально-трудовій сфері та врегулюванні соціально-трудових конфліктів [3; 7; 9].

Нового тлумачення соціальне партнерство отримало в останні роки у зарубіжній та вітчизняній науковій думці (М.Головатий, Т.Дерев'ягіна, Т.Ляшенко, Т.Семигіна) у значенні системи відносин, що стосуються розподілу та використання ресурсів у соціальній сфері, які існують між трьома партнерами: державою, бізнесом, громадою. В основі такого партнерства є урахування інтересів кожної з сторін, пошук цивілізованих способів взаємодії у вирішенні соціально значимих проблем, що дає можливість створювати в країні ефективну інфраструктуру соціальних послуг.

Це дає змогу розглядати державну політику соціального партнерства через такі основні форми як співробітництво, спільні дії, подолання конфронтації, виходячи з того, що метою соціального партнерства є, перш за все, узгодження інтересів різних соціальних груп заради соціальної стабільності; досягнення солідарності і консенсусу між громадянами у реалізації соціально значимих проектів; формування ціннісно-нормативної єдності і колективної ідентичності щодо принципів справедливості і рівності; об'єднання громадян навколо актуальних задач економічного розвитку, розбудови громадянського суспільства.

Аналіз наукового доробку показує, що теоретичні основи державної політики соціального партнерства випливають з основних положень соціально-філософської, економічної і політичної думки, які стосуються ідей солідарності, суспільного договору, соціально зорієнтованого ринкового господарства, соціальної та правової держави. Ідеї солідарності були висунуті ще в античній філософії в роботах Платона, Аристотеля, Цицерона, які вбачали забезпечення соціальної взаємодії у створенні державною організованого і підпорядкованого законам суспільства.

Теорія суспільного договору (Г.Гроцій, Т.Гоббс, Дж.Локк, Ж.-Ж.Руссо, І.Кант) передбачає певний соціальний контракт між державою і громадянами з метою забезпечення громадянської злагоди. В такому суспільстві пропонується самообмеження особистісного інтересу задля загального, здійснюються пошуки оптимальної взаємодії між громадянами задля досягнення спільної мети.

Для розуміння функцій державної політики соціального партнерства виділимо роботи А.Сміта (функції держави і державної влади залежно від форм розподілу праці) [8], Г.Спенсера (взаємодія особистості і держави) [10], Дж.С.Мілля (теорія соціальної держави, в основі якої лежить ідея співробітництва між трудом і капіталом за умов, коли завод виробництва засновується на ринкових принципах, а закони розподілу прибутків здійснюються у відповідності до принципів соціальної справедливості і суспільних інтересів, за взаємним узгодженням між підприємцями та представниками найманих працівників). Дж.С.Мілл першим увів в науковий об'єкт термін «партнерство», визначивши його як об'єднання робітників з капіталістами або робітників між собою [6].

Далі ця думка отримала продовження у А.Маршалла, який доводив, що в системі капіталістичних відносин найшвидший і найпростіший шлях відродження життєвої активності підприємства полягає в тому, щоб зробити його партнерами деяких, найбільш здібних найманих працівників. При цьому А.Маршалл обґрунтовує свою думку тим, що робітники підприємства, незалежно від того, чи вкладають вони в нього капітал чи ні, отримують свою долю з його прибутків і мають право голосу на загальних зборах компанії, де визначається загальна політика і призначаються посадові особи для її реалізації. А.Маршалл звертає увагу на особливий характер таких взаємовідносин, який дозволяє звільнитися від зайвого нагляду за працею робітників завдяки їх власним інтересам за успіх свого підприємства. Разом з тим, А.Маршалл не ідеалізує ці відносини, попереджаючи, що в цих взаєминах самі працівники не завжди є найкращими господарями [5].

У подальших наукових розробках значний інтерес мають дискусії про роль держави в умовах ринкових відносин, особливо концепція держави загального добробуту, в основу якої покладається механізм активної взаємодії між суспільними секторами, який керований державою. Зокрема, проблеми взаємозв'язку економічної ефективності і державної соціальної політики стали предметом аналізу у роботах Дж. Кейнса. Базовим положенням кейнсіанської теорії є те, що ринкова економіка не може повністю саморегулюватися без втручання держави в соціальні відносини, що є особливо актуальним в умовах суспільних трансформацій. Дж. Кейнс розглядав державу головним інструментом національної економіки, що дозволяє використовувати державний бюджет для інтервенцій, якщо в економіці виникають негативні тенденції, підтримувати попит і знижувати ризик зменшення зростання економіки [4].

Представники ліберального та неоліберального напрямів (Ф.Гайек, Б.Жувебель, Дж.Роулз, Г.Сорома, М.Фрідман) навпаки, відстоюють тезу про витіснення ролі держави в системі ринкових відносин такими інститутами як мораль, право, сім'я, які здатні на основі визнаних норм, прав і традицій підтримувати порядок співробітництва між громадянами. На противагу кейнсіанській теорії, неолібералізм висунув ідею про те, що чим більше у приватного бізнесу свободи в питаннях інвестицій і найму, тим вище темпи економічного зростання і загального добробуту. Разом з тим, серед представників неоліберальної думки виділилася також позиція про необхідність посилення державного регулювання в умовах ринкової економіки, але в нових формах. Так була сформована концепція соціального ринкового господарства, яку започаткували німецькі економісти Л.Ерхард А.Мюллер-Армак, В.Репке, покладаючи в її основу принципи поєднання конкуренції, економічної свободи підприємців та активної ролі держави в перерозподілі доходів і організації соціальної сфери [15].

Успішний розвиток соціального партнерства в європейських країнах після Другої світової війни як складової загальнонаціональної політики, законодавчо оформленої тристоронніми органами за участю держави, профспілок і підприємців, розширив рамки поняття соціального партнерства.

Одним з важливих теоретико-методологічних положень щодо ролі державної політики соціального партнерства можна вважати концепцію Дж.Гелбрайта, яка стосується створення за підтримки держави рівноваги між корпораціями та профспілками, що дозволяє досягти стабільності, протистояти таким соціальним явищам, як лобізм, змова між конкуруючими організаціями тощо. Дж.Гелбрайт відстоював необхідність планового державного впливу на економіку в умовах корпоративного виробництва та науково-технічної революції. Характеризуючи сучасний тип влади як регулятивний, автор наділяв її такою формою впливу як переконання, а джерелом вбачав організацію [1].

Значний практичний досвід соціального партнерства був також відображений у роботах західних соціологів, економістів, юристів, філософів. Робота У.Хаттона була присвячена проблемам повернення до такої моделі кейнсіанської держави, згідно з якою через регуляцію інвестиційних потоків держава сприяє встановленню рівноваги в економічних і соціальних відносинах, що призводить до оптимального поєднання конкуренції і співробітництва. На думку У.Хаттона, в основу функціонування держави покладаються наступні завдання: перерозподіл доходів між класами та поколіннями у зв'язку з тим, що соціальна єдність є благом для всіх; надання високоякісних соціальних послуг; підтримка людини протягом життя [14].

Отже, як підтверджують наведені, інші численні публікації та дискусії останніх років, держава загального добробуту, яка розвивалася у другій половині минулого століття, незважаючи на неоліберальні наступи 1980-1990-х рр., залишається бажаною для значної кількості громадян, оскільки її пріоритети – охорона здоров'я, освіта, достаток для всіх є більш привабливими для більшості людей, ніж запропонована неоліберальна свобода.

Теоретичні засади формування державної політики соціального партнерства пов'язані також з науковими дослідженнями в галузі управління. Серед представників класичної школи управління, започаткованої Ф.Тейлором було запропоновано методи наукової організації праці, її нормування і стандартизації, підбору і розстановки кадрів, стимулювання працівників [1]. Важливим доробком класичної школи стали дослідження ролі і функцій управління, здійснені А.Файолем, який сформулював поняття організаційної структури фірми, системи взаємозв'язку на основі розподілу праці, авторитету і відповідальності влади, дисципліни, єдності керівництва та розпоряджень, підпорядкування приватного інтересу загальному, винагороди за працю, балансу між централізацією та децентралізацією, на основі дотримання порядку, справедливості, доброти, порядності, стабільності персоналу, його ініціативності [13]. Цей адміністративний напрям управління був доповнений концепцією раціональної бюрократії М.Вебера, науковими дослідженнями школи «людських відносин», яка розглядає групу робітників як соціальну систему, в якій є власні системи контролю. Ця концепція була підтверджена теоріями мотивації, зокрема ієрархічної теорією потреб А. Маслоу, теорією Д. Макгрегора та ін.

У 1970-х рр. була запроваджена ідея організації як відкритої системи, яка однаково залежить від тенденції пристосування до різноманітного внутрішнього середовища та змін, інформації зовнішнього середовища. Це означає, що будь-яка формальна організація повинна мати систему функціональності, результативних ефективних стимулів, влади та логічного прийняття рішень. У рамках ситуаційного підходу форми, методи, системи, стилі управління мають суттєво варіюватися в залежності від певної ситуації, тобто системний підхід доповнюється необхідними засобами, що дозволяють вирішувати поточні конкретні організаційно-управлінські проблеми в залежності від цілей організації і конкретних умов, в яких цілі можуть бути досягнуті.

Розвиток менеджменту пов'язується з ефективністю управлінського впливу на соціальну сферу та її зворотнім впливом на ринкові структури, економіку, фінанси, персонал управління. Це означає, що задоволення соціальних потреб громадян, створення прийнятної соціальної середовища, забезпечення високого рівня життя стає не лише тенденцією суспільного розвитку, але й нормою соціальної поведінки держави (соціальної держави), ринкових відносин (соціальна ринкова економіка), взаємовідносин класів і соціальних груп (соціальне партнерство). В таких умовах цілі суспільного розвитку є визначеними, їх стратегія побудована і відображена в національних соціальних доктринах, законодавчих нормах і акцент робиться на методах їх реалізації на різних рівнях управління. У тому числі на кожному рівні управління визначаються соціальні пріоритети, економічні, інформаційні, організаційні, адміністративні, нормативно-правові ресурси, необхідні для їх досягнення. Таким чином, сфера управління стає багатоструктурною, а суб'єкт управління виступає в ній як професійна і відповідальна команда представників органів державного управління, здатних взаємодіяти з іншими соціальними партнерами.

Наприкінці 1990-х рр. популярністю набула концепція «справедливого управління», яка була успішно апробована у західних країнах. Така концепція припускає одночасність реалізації ринкових реформ і заходів, спрямованих на консолідацію демократії, тобто це концепція сильної державної влади, що діє разом з інститутами та організаціями громадянського суспільства, є прозорою і відкритою для громадян і передбачає ефективну модель партнерства між органами державного управління та організаціями громадянського суспільства.

Науковий аналіз теоретичних засад формування державної політики соціального партнерства дає змогу виділити значимість положень щодо спрямованості державного управління на забезпечення конкурентоздатності економіки через активну участь всіх партнерів; вироблення чітких параметрів ефективного державного управління; посилення ролі держави як роботодавця та партнера у наданні якісних соціальних послуг; зміцнення довіри до державної політики з боку населення.

Актуальність нових підходів до удосконалення механізмів державного управління в системі соціального партнерства посилюється у зв'язку з переходом до нових цивілізаційних форм (постіндустріального, інформаційного суспільства, «суспільства знань»). Серед основних ідей постіндустріального суспільства ідея соціального партнерства виражена в тому, що постіндустріальне суспільство не усуває суперечностей між управліннями та тими, хто підлягає управлінню, трудом і капіталом, знанням і некомпетентністю, що актуалізує пошук прийнятних шляхів взаємного співробітництва з використанням доктрини соціального партнерства в нових модифікаціях. Це впливає на зміну функцій державного управління.

Зокрема, для Е.Гідденса важливим вбачається дотримання рівноваги між державою, економікою, громадянським суспільством для забезпечення ефективного делегування повноважень, формування альтернативних демократичних процедур, співробітництва політичних партій і захищених груп, виховання культури громадянськості [2].

Дослідження О.Тоффлера показують, що демасифікація економіки примушує компанії та робітників взаємодіяти з більшою, ніж раніше, кількістю різноманітних партнерів. Перехід до економіки, заснованої на інформаційних технологіях, потребує масового переміщення влади, яка має орієнтуватися, перш за все, на результати інтелектуальної праці [11]. Але ці зміни не можуть скасувати регулюючу функцію державного управління, оскільки створення нової економіки може відбуватися лише за умови суспільно необхідного порядку.

У зв'язку з цим важливо відзначити, що на розвиток сучасних теорій державного управління значний вплив мала парадигма технократичного мислення, яка пропонує передачу управління менеджерам і перетворення його на певний технологічний процес. Але така абсолютизація науково-технологічних чинників, як свідчить суспільний розвиток, не може пояснити повною мірою особливості соціальних процесів, отже, державне управління у наш час має все більше набувати характеру такої діяльності, яка теоретично має передбачати суспільно-історичну практику, відповідати законам об'єктивного світу, визначати межі і можливості управління у зв'язку з тим, що соціальні програми та ідеали, що створюються людьми, можуть приводити не лише до позитивних, але і до негативних наслідків, якщо вони суперечать об'єктивним законам природи і суспільства, потребам та інтересам людей. Отже, нагальною є потреба у розробці таких механізмів реалізації управлінських рішень, які б не вступали у суперечності з наявними знаннями людини про світ, могли принципово перевірятися, бути максимально простими, застосовуватися не лише до безпосереднього об'єкту управління, а бути придатним до соціуму в цілому.

Ряд авторів взагалі доходять висновку, що бюрократична модель управління у майбутньому не має перспективи, бо її жорстко регламентована структура не дозволяє швидко збирати і використовувати знання, які стають наймогутнішим засобом влади.

На думку М.Кастельса, дух інформаційної епохи виявляється в діяльності держави у виконанні нею функцій розвитку і перебудови економічних інститутів, координації зусиль для створення інноваційного середовища, сприянні виникненню і консолідації мережеских підприємств. При цьому, в умовах нової глобальної економіки, якщо держава прагне підвищити добробут і силу своєї нації, вона має конкурувати на міжнародній арені, намагаючись підвищити як загальну конкурентоздатність корпорацій, що знаходяться під її юрисдикцією, так і якість факторів виробництва, що знаходяться на її території. Успішний досвід економічного зростання автор пов'язує з використанням державою активних стратегій в умовах ринкової економіки, отже формування нової економіки, заснованої на соціально-економічних змінах і технологічній революції залежить від характеру політичних процесів, які проходять у державі [3].

Висновок.

Виходячи з аналізу основних теоретичних концепцій щодо формування та реалізації державної політики соціального партнерства, зокрема в умовах суспільних трансформацій, можна дійти висновку, що більшість авторів активно обговорюють роль держави в регулюванні ринкових відносин, відповідальність держави за соціальну стабільність. Дискусія стосується оптимальних меж, які мають встановлюватися між об'єктивними соціально-економічними тенденціями і державним регулюванням цих процесів, що залежить від конкретних умов і характеру суспільних змін. Разом з тим, невирішеними залишаються питання, які стосуються: визначення балансу між об'єктивними соціально-економічними процесами і діяльністю держави щодо забезпечення стабільного розвитку суспільства в умовах змінюваності моделі державної політики; роль державної влади в умовах конфлікту ринкових відносин із суспільними потребами; визначення обмежень державного управління, за якими починаються «провали» державного втручання.

Література

1. Гелбрайт Дж. К. Суспільство блага. Пора гуманності : Пер. з англ. / Джон Кеннет Гелбрайт – К. : Видавничий дім «Скарби», 2003. – 160 с
2. Гідденс Е. Нестримний світ, або як глобалізація перетворює наше життя / Еміль Гідденс. – К. : Альтерпрес, 2004. – 100 с.
3. Кастельс М. Інформаційна епоха : Економіка, общество и культура / Мануэль Кастельс: Пер. с англ. Под ред. О.И.Шкаратана; Гос. ун-т. Высш. шк. экономики. – М.: Изд-во ВШЭ, 2000. – 606 с..
4. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М. : Гелиос АВВ, 1999. – 346 с.
5. Маршалл А. Принципы политической экономии : Пер. с англ. Р.И.Столлера / Общ. ред. и вступ. ст. С.М. Никитина. / А.Маршалл. – М. : Прогресс, 1991. – 415 с.
6. Мильер Д.С. Основы политической экономии : Пер. с англ. / Общ. ред. чл.-кор. АН СССР А.Г.Милейковского. – М. : Прогресс, 1990. – 495 с.
7. Общественное мнение и власть : механизм взаимодействия. – К. : Наукова думка, 1993. – 136 с.;
8. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов (книги I-III). / А.Смит. – М. : Наука, 1992. – 572 с.
9. Социальная политика: Энциклопедический словарь / Под ред. Н.А.Волгина. – М. : Академический Проект, Триеста, 2005. – 686 с.;
10. Спенсер Г. Личность и государство [пер. с англ.] / Герберт Спенсер. – М. : Прогресс, 2007. – 207 с.
11. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Знание, богатство и сила на пороге XXI века / Элвин Тоффлер; [Пер. с англ. В.В.Белокосков и др.]. – М. : АСТ, 2001. – 669 с.
12. Тэйлор Ф. Принципы научного менеджмента / Ф.Тэйлор; [Пер. с англ. А.И.Зак]. – М. : Журн. «Контроллинг», 1991. – 104 с.
13. Файоль А. Общее и промышленное управление: [Пер. с фр.] / Анри Файоль. – М. : Журн. «Контроллинг», 1992. – 111 с.
14. Хаттон У. Капитализм участия / У. Хаттон // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 1. – С.35-44.
15. Эрхард Л. Благополучие для всех : [Пер. с нем.] / Людвиг Эрхард; Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации. – М. : Дело, 2001. – 333 с.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2011 р.

ТОВ "ДКС Центр"